

Ayrımcılık

Işıl Ünal

Ayrımcılık kavramı yaygın bir kullanıma sahip olmakla birlikte, her zaman doğru bir içerikle kullanıldığını belirtmek zordur. Örneğin duygusal ya da düşünsel boyutta kalsa da bir kişiyi ya da grubu sevmeme, on(lar)a olumsuz özellikler atfetme veya hakkında olumsuz düşüncelere sahip olma ayrımcılık olarak nitelendirilebilmektedir. Bu durumlarda kastedilen, genellikle, “ayırım yapma”, yani birini diğerlerinden olumsuz anlamda ayırma, sevilenler/beğenilenlerle “eş tutmama” gibi olumsuz duygu ve düşünceler olabilir. Ayrımcılık kavramı ise, kişi ya da gruplarla ilgili olumsuz duygu, düşünce, yargılara dayansa da doğrudan bir “muamele”yi, bir “eylem”i ifade eder. Bu eylem, muamele kişiye/kişilere kısa veya uzun dönemde zarar veren bir nitelik gösterir, örneğin işe almama, işten çıkarma, işte yükseltmeme, başarısız gösterme, vb. Bu nedenle ayrımcılığı yapan sıradan bir kişi değildir, ayrımcılığa uğrayan(lar) karşısında yetki/güç sahibi olan işveren, yönetici (yönetim kurulu), öğretmen, ana-baba gibi bir kişi ya da gruptur.

Ayrımcılık kavramını hem toplumsal güç ilişkileri bağlamında ele almak ve anlamlandırmak hem de “muamele eden”in (ayrımcılık yapanın) kurumsal yetkisiyle ilişkilendirmek gerekir. Çünkü ayrımcılığın uygulandığı kişiler, toplumun ikincil kesimlerinden, yani “azınlık” gruplarından gelirler ve bunlara kısa ya da uzun dönemde onların aleyhine olacak biçimde davranılır: İşe alınmazlar, işte yükseltilmezler, okula/eğitime gönderilmezler ya da alınmazlar vb. Yani toplumsal kesimler, gruplar arasında “ayırım yapmak”la, onlara farklı değerler atfetmekle kalmayıp, birinden yana ve diğerinin aleyhine davranarak ikincilere zarar vermek ayrımcılığı ifade eder. Bireyler arasında “konuyla ilgili”

fark yokken (örneğin bir işe başvuranların sahip oldukları nitelikler benzer iken) bir ya da birkaçını, sırf belirli bir kimliğe sahip olduğu için işe almama söz konusu olmuşa ayrımcılıktan söz edilebilir.

Bu anlamda ayrımcılık, bireysel yakınlıklar veya husumetler nedeniyle gerçekleşen âdil davranmama, kayırma gibi davranışların ötesine geçer ve politik bir anlam kazanır. Kapitalist bir toplumda gücü elinde bulunduran toplumsal kesimler sınıf, etnisite, inanç ve cinsiyet/cinsel yönelim açısından tanımlanabilir. Örneğin kapitalist toplumlar sermaye sınıfının egemen olduğu ataerkil (erkek egemen) toplumlardır. Etnisite ve inanç açısından da egemen kesimlerden söz edilebilir. Örneğin Türkiye’de Türk ve Sünni müslüman kimlikler egemen konumdadır, yani toplumsal güç ilişkileri onlar lehine işler. Bunlar dışında kalan tüm kültürel kimlikler ise ikincil (ezilen) konumdadırlar. Ayrımcılığa uğrayanlar da, egemen kimliklere sahip olmayanlar ya da en azından yukarıda sayılan sınıf, inanç, etnisite ve cinsiyet/cinsel yönelim kategorilerinden bir veya birkaçında egemen kimliği taşımayanlar olacaktır.

Ayrımcılığın kaynağını, ulus devletle birlikte oluşan tekçi kültürden aldığını, tüm toplumsal mücadele ve demokratikleşme deneyimlerine ve devletlerin imzaladığı ayrımcılık karşıtı uluslararası sözleşmelere rağmen varlığını sürdürdüğünü belirtmek mümkündür. Batı’nın liberal demokrasilerinde, görünürde bunca “ayrımcılık karşıtı” politika gündemdeyken, aynı zamanda hukuk sistemi ayrımcılığı caydırıcı ve cezalandırıcı düzenlemeleri içerirken ayrımcılığın sürmesi çelişkili görülebilir. Oysa bu durumu liberal demokrasinin bireyin haklarını esas alan ve kolektif haklara mesafeli duran anla-

yışı ile ilişkilendirmek mümkündür. Ayrımcılık, bireysel olarak yaşansa da, belirli bir kolektif kimliğin reddine veya olumsuz/düşmanca algılanmasına bağlı olarak ortaya çıkar ve ayrımcılığı uygulayan özne, büyük ölçüde, verili toplumsal güç ilişkilerine yaslanır, ondan güç alır. Ulus devlet, tüm kurumları ve özellikle eğitim ve aile kurumları aracılığıyla, “öteki”lere ilişkin kalıp yargıların yeniden üretimini sistematik olarak gerçekleştirir. Hukukî düzenlemeler ayrımcı fiilleri yasaklasa da egemen değerlerin, kalıp yargıların belirli bir kültürel kimliğin üstünlüğüne dayanması, resmî konuşmalarda, ritüellerde ve görsel/işitsel dünyada (medya, ilanlar, vb.), eğitim materyallerinde vurgulanması ayrımcılığın temel ve güçlü dayanakları olur.

Ayrımcılık kavramı, bireyin/yurttaşın siyasal, sosyal ve yurttaşlık haklarından yararlanmasının engellenmesi anlamına gelen “dışlanma” kavramından ayrı bir kavram olmakla birlikte, ayrımcılık kavramı çoğu kez dışlanmayı da kapsayan bir içerikte tanımlanır. Örneğin, *Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme (UNESCO 14 Aralık 1960)*’de, eğitimde ayrımcılık tanımlanırken,

... eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve özellikle: (a) Herhangi bir kişiyi ya da grubu her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakmak; (b) Herhangi bir kişiyi ya da grubu, daha düşük standartta bir eğitimle sınırlamak; (c) Bu Sözleşme’nin 2. maddesinin hükümleri saklı kalmak üzere kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri veya kurumları kurmak ya da sürdürmek; (d) Herhangi bir kişi ya da grubu, insan onuruyla bağdaşmayan koşullara maruz bırakmak üzere yapılan herhangi bir **dışlama, dışarıda bırakma, sınırlama veya tercihi** içerir.

ifadesinde görüldüğü gibi, “dışla(n)ma” kavramı vurgulanmaktadır. Bu uluslararası sözleşme, devletlerin ülkelerindeki bazı toplumsal kesimlere ve gruplara yönelik olarak eğitim hizmetlerinin sunumu konusunda yapması muhtemel ayrımcılığı önlemeye yöneliktir. Toplumsal dışlanmanın varlığı, devletin, toplumsal politikaları toplumsal bütünleşmeye/içerilmeye başarıyla yöneltmediğini, bazı kesimlerin, grupların yurttaşlık haklarından yararlanmasını sağlayamadığını (“eksik yurttaşlık”) gösterir.

Ayrımcılık işte, eğitimde, ailede, siyasette ve toplumsal yaşamın daha birçok alanında gözlenir ve ulus devletin ataerkil yapısının bir sonucu olarak en fazla kadınlara ve LGBTİ’lere yönelik olarak gerçekleşir. Kadınların ve LGBTİ’lerin sadece toplumsal olanaklara erişiminin (eğitime, işe ve diğer olanaklara) engellenmesi değil, içerik olarak (cinsiyetçi eğitim, kadın mesleklerinde/işlerinde çalışma, vb.) da kendisini geliştirme olanaklarının engellenmesi söz konusudur. Cinsiyet ve cinsel yönelim konusundaki ayrımcılıklar, kadınların ve LGBTİ’lerin kendilerini bireysel ve kolektif özne olarak kurmalarında, kendilerini her boyutta geliştirmelerinde önemli bir engel oluşturarak, sağlıklı ve mutlu bir gelecek inşa etme olasılığını ortadan kaldırır. Bu durum, etnik ve inanç/inançsızlık boyutunda tanımlanan “ötekileştirilmiş” toplumsal gruplar/kesimler için de geçerlidir.

Toplumsal güç eşitsizliği ve ulus devletin tekçi kültürü varlığını sürdürdükçe ayrımcılığın ortadan kaldırılabileceğini ummak gerçekçi değildir. Yaygın ayrımcılık uygulamaları nedeniyle bir toplumsal kesimin belirli bir toplumsal faaliyet alanında “eksik temsilinin” ortadan kaldırılmasına yönelik olarak uygulanan “olumlu ayrımcılık politikaları”,

ayrımcılığa uğrayan kesimleri belli ölçüde güçlendirirse de ayrımcılığı ortadan kaldırmamaktadır. Örneğin kadınların siyasî yaşama katılımını artırmak üzere “kota uygulanması” yaygınlaşmakta, ama diğer yandan bu alanda kadına yönelik ayrımcılık da sürebilmektedir. Ayrımcılığın ortadan kalkmasına uygun bir toplum, ancak kültürel farklılıkların kendilerini eşitler arası ilişkiler temelinde yeniden kurdukları çokkültürlü bir toplum olabilir.

Ayrımcılıkla ilgili bazı Türkçe kitaplar:

Çayır, Kenan ve Müge Ayan Ceyhan (Der.) (2012) *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Öner, Aysun (2015) *Beyaz Yakalı Eşcinseller: İşyerinde Cinsel Yönelim Ayrımcılığı ve Mücadele Stratejileri* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaya, Nurcan (2011) *Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar ve Ayrımcılık*.

<http://secbir.org/images/haber/2011/01/18-nurcan-kaya.pdf>

FelsefeLogos (2006) *Ayrımcılık*. İstanbul: FelsefeLogos Yayınları:29

Türkiye Ayrımcılık Raporları:

Hukuk ve Ayrımcılık Raporu (2007) (Haz. Oya Aydın). Hayatın Renkleri Projesi. http://ayrimcilikaglari.org/wp-content/uploads/2010/11/Kaos-GL_Hukukve-AyrimcilikRaporu.pdf

http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Din_veya_Inanc_Izleme_Raporu.pdf

Türkiye’de Din veya İnanç Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu 1 Ocak – 30 Haziran 2010

http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Irk_veya_Etnik_Koken_Izleme_Raporu.pdf

Türkiye’de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu (1 Ocak – 31 Temmuz 2010)

http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Irk_veya_Etnik_Koken_Izleme_Raporu.pdf

Türkiye’de Dinî Ayrımcılık Raporu

<https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/tc3bcrkiyede-dini-ayrimcilik-raporu-mazlum-der.pdf>

Türkiye Eğitim Sisteminde Ayrımcılık Raporu

http://tarikhvakfi.org.tr/media/documents/2_10_2015_13_52_08e54a.pdf

TEPAV İllerin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi 2016 Ankara, 7 Mart 2016

http://www.tepav.org.tr/upload/files/1458142029-8.81_Ilin_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi_Karnesi.pdf